6. Афсаҳзод, Аълохон. Рӯзгор ва осори Абдураҳмони Ҷомӣ. - Душанбе: Ирфон,1980

7. Афсаҳзод, Аълохон. Достони «Лайлӣ ва Маҷнун»-и Абдураҳмони Ҷомӣ.- Душанбе: Ирфон,1970

8. Бертелс, Е.Э. Ҷомӣ. - Сталинобод,1949

9. Зеҳнӣ, Туракул. Санъати сухан. – Душанбе: Маориф, 1979

10. Сатторов, Абдунабӣ. Афкори адабӣ ва эстетикии Абдураҳмони Ҷомӣ. – Душанбе: Ирфон,1974.

11. Мирзозода, Холиқ. Таърихи адабиёти тоҷик. Китоби 2. - Душанбе: - Маориф, 1977

12. Шарифов, Худоӣ. Каломи бадеъ. - Душанбе: Ирфон,1981

13. Мусулмонқулов, Раҳим. Назарияи адабиёт. - Душанбе: Маориф,1990.

АЊАМИЯТИ ТАРБИЯВИИ ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАЌОЛЊОИ ХАЛЌЇ

Неъматзода Муқаддас Ҳабиб - *номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносии МДТ «ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров» (Тоҷикистон, Хуҷанд),*

nematova.1968@mail.ru, тел: 927086675

Забон калиди њамаи мушкилию мураккабињост ва барои ҳар як нафар неъмати муқаддас аст. Мо барои тозагї ва аз харобшавї эмин нигоњ доштани забони модарї бояд кўшиши зиёд ба харљ дињем. Мушоњидаи суњбат бо одамони касбу кори гуногун, бо бачагон нишон медињад, ки бисёре аз онњо меъёри забони тољикиро риоя намекунанд, њангоми сухан рондан бисёр бањудаву бењуда забони тољикиро бо забонњои дигар олуда месозанд, гўё худро бо ин «маданиятнок» нишон медињанд.

Дар шароити кунунї њар гоњ сухан аз боби пастии сатњи маърифати мардум ва вайронии ахлоќ равад, њадафи асосии танќид мактабу муаллим ва шогирдони бесавод ё чаласавод ќарор мегиранд. Ќариб њамагон ин иллатро дар хуб надонистани забони модарї, таърихи миллат, дуруст нафањмидани адабиёти воломаќоми классикї мебинанд. Шояд ин таъкид бамавќеъ бошад, вале набояд фаромўш кард, ки норасої ва нобасомонињо танњо хоси мактабу муаллим набуда, балки, волидон низ мебошад. Ба раванди кори таълиму тарбия амиќтар назар афканем, мебинем, ки мактабу омўзгор низ чун дигарон ба кўмаку дастирї ниёз доранд.

Яке аз роњњои асосии омўзиши таљрибаи аљдодон ин бамавќеъ истифода бурдани зарбулмасалу маќолњои халќї чї дар оила ва чї дар мактаб мебошад.

Зарбулмасал сухани пандомези халќї буда, ба иборањои рехта ва хеле муъљаз ифода мешавад. Одамон њангоми сухандонї зарбулмасалро бисёр истифода мебаранд. Дар мавќеи даркорї истифода шудани зарбулмасал ба сухани гўянда ё нависанда обуранги махсус бахшида, онро ќувват медињад ва таъсирбахш мегардонад. Дар зарбулмасалњо бисёр фикрњои оќилонаи халќ доир ба соњањои гуногуни зиндагї ифода ёфтаанд. Онњо љамъбасткунандаи фикр ва хулосаи калом мебошанд.

Зарбулмасалу маќол як намуди эљодиёти дањонии халќ буда, дар гуфтугў ва ба ёки хаттї истифода мешавад. Ва ѓояњои наљиби инсониро дарбар мегирад. Онњо ањамият ва ќимати калони таърихї, бадеї ва тарбиявї доранд, дар инкишофи донишу маърифати одам, завќи бадеї, инкишофи нутќи одамон наќши бузург мебозанд. Аз ин рў, мардум ба зарбулмасал эътиќоди махсус дорад. Дар тамоми соњањои њаёт ва фаъолияти худ онњоро њамчун дастури амалиёт истифода мекунанд.

Гарчанде ки зарбулмасал ва маќолњо дар алоњидагї њам фикри расо ва маънои муайянеро ифода мекунанд, вале ањамияти онњо моњият ва ќимати онњо дар нутќи гўянда ё матни нависанда бештар ва барљастатар намоён мегардад. Зарбулмасалу маќолњо бо хусусияти бадеии худ аз њамдигар фарќ мекунанд. Зарбулмасалњо бештар дорои маънои маљозї буда, дар онњо маќсад ва фикри асосї ба воситаи киноя ифода мегардад. Чунончи, "Забони мурѓонро мурѓон медонанд", "Об аз сар лой", "На сих сўзад на кабоб", "Як задани оњангару сад задани сўзангар".

Аммо хусусияти маќол дигархелтар аст. Дар маќол маънои маљозї, кинояві мушоњида намешавад. Маќол маќсад ва ѓояро бидуни истифодаи монандкунї барин санъатњои бадеї, ки хоси зарбулмасаланд, ифода мекунад. Дар маќол предмет, њодиса, амалиёт ва ѓайра дар љои худ, дар маънои худ ошкоро, бе пардапўшї, бе хаёлоти бадеї ва берун аз параллелизми психологию предметї ва мантиќї меояд. Бинобар ин, маќол нисбат ба зарбулмасал аз љињати шакл сода, бе обуранги бадеї аст. Чунончи, "Дар њама кор машварат мебояд. Кори бе машварат накў наояд". "Дили нохоњам узри бисёр", "Дидам, ки нашуд монам, ки равад", "Дили одаткарда балои љон", "Кори имрўзаро ба фардо магузор"

Нависандаи бузург М.Шолохов дар сарсухани худ ба маљмўаи В. Даль "Зарбулмасалњои халќи рус" чунин гуфтааст: "Шояд дар ягон шакли дањонакии эљодиёти халќ, чунонки дар зарбулмасалњо мебинем, аќлу

хиради халќ бо он ќувва, бо он гуногунї зоњир нашуда бошад ва таърихи миллиаш, сохти љамъиятиаш, ба он дараљаи равшан инъикос нагардида бошад".

Дар њаќиќат, њам зарбулмасалу маќолњо ба туфайли бозарофат, шоирона ва даќиќ будани худ нутќро пурмазмун, аниќ ва таъсирбахш мекунанд. Бинобар ин, онњо на фаќат барои омўхтани ѓояи оммаи мењнаткаш маводи пурќиммат медињанд, балки дар бобати муайян намудани фасоњату назокати забони гуфтугўї низ аз манбаъњои муњимтарин ба шумор мераванд. Зарбулмасалу маќол дар инкишофи нутќ ва тафаккури хонандагон ањамияти калон дорад. Хониш ва эзоњи зарбулмасалу маќол њамчун машѓулияти шавќовар фикри хонандаро сайќал дода, њозир љавоб мекунанд.

Истифодаи зарбулмасалу маќолњои халќї дар тарбияи насли наврас ањамияти калон дорад ва бачагонро дар оила ба кори эљодї ва мустаќилона фикр кардан тайёр карда, забони онњоро суфта, ѓанї ва равону бурро карда, љилои тоза мебахшад. Падару модарон, модаркалон ва бобоњо, фарзандон ва наберањо, ки оиларо ташкил медињанд, коллективи кўчакест ва муњити солими он ба сињатї ва ќобилияти мењнатии аъзои он бетаъсир намемонад.

Тањо парвариши ахлоќи њамида дар шахсияти фарзандон наметавонад, ки таъмини саодати комил бошад.

Волидон бояд хуб дарк созанд, ки нозукињои зиндагиро бо суханони хушку холї ба фарзандон омўзнидан имконнопазир аст. Барои ба ин маќсад муваффаќ шудан фарзандон бояд аз сабаќҳои пурмазмуни олавї бањри бардоранд.

Бояд дар оила фазои хуби ахлоќии психологї вуљуд дошта бошад. Падар дар муњайё сохтани фазои орому созгори оилавї мсъулияти бештаре дорад. Мањз дар давраи бачагї олами эњсос, завќу салиќа, малакаю мизоҷ ва хислатњои алоњидаи шахсию ахлоќии кўдак сурат мепазирад.

Љавњари мардиро дар писарбачањо бояд падару бобоён тарбия намоянд. Зарбулмасалҳои зерин дар тарбияи писарбачагон хеле мувофиқ аст:

"Ба як мард чил њунар кам".

"Мастиву пастї".

"Мардї аз мардон ояд".

"Мардї набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирї, мардї".

"Мардро дар сухан шиносанд".

"Мард мењмон меоварад, номард нанг".

Сабаќи рўзгор духтарбачагонро низ хеле зарур аст, зеро онњо кадбонуњои ояндаанд. Аз ин рў, онњоро дар рўњияи мењнатдўстї, шафќату

меҳрубонї, ҳамдардию ѓамхорї, дўстию самимият ва дарки мафҳуми шарафи номуси духтарї тарбия бояд кард. Дар ин кор истифодаи зарбулмасалу маќолњо кўмаки калон мерасонад.

“Мардро шоњ мекардагї њам зан, гадо мекардагї њам зан”.
Зан агар поку меҳрубон бошад,
Лоиќи ишќи љовидон бошад.
Зани нек офияти зиндагонї бувад,
Зани солеҳа дар хона дарояд,
Равшанї ба равшанї афзояд.
Зани хуби фармонбари порсо,
Кунад марди дарвешро подшо.

Муомила ва маданияти хуб, муносибати нарм ҳусни инсон аст, фазилати хуби одамон аст. Зарбулмасал ва мақолҳои зерин дар ташаккул додани хислати хушмуомилагї, чеҳракушодї, ҳалимию хушгуфторї дар шахсияти бачагон роли муҳим мебозад:

Аз дилозор ҳама безор.
Дили монда
Љони баромада.
Дасти шикаста кор мекунад
Дили шикаста не.
Касе, к-ў пеша кард озори мардум,
Ба маънї баъдтар аз мору каждум.

Одами хушмуомила, чеҳракушод, ҳалим бо одамони атроф меҳрубон аст.

Хушмуомилагї дар гуфтор, оҳанги сухан, ишорату ҳаракат зоҳир мегардад. Ё ин ки:

Чун ќаламфур тез машав,
Монанди зардак рост бош.
Тавон сохт коре ба нармї чунон,
Ки натвон ба тиру камон сохтан.
Ба нармї кун ба назди халќ оҳанг,
Зи зўри об дорад гардиши санг.

Наврасон ва ҷавонон ба душвориҳои зиндагӣ тобовар бояд бошанд, дар ин ҷода устодон ва волидайнро зарур аст, ки бо насиҳат ва фаҳмондани моҳияти масъала онҳоро тарбият намоянд, онҳо аз мушкилиҳо руҳафтода нашаванд. Зарбулмасалҳои зерин ин матлабро осонтар менамояд:

Ба ростї завол нест.

Беша бе шер нест, дарё бе моњї.

Љои мардон дар майдон.

Мард бояд, ки худ падар бошад.

Боиси фахри сад писар бошад.

Мушоњидањо, суњбатњо нишон доданд, ки дониши бачагон оиди зарбулмасалу маќолњои халќї гуногун мебошанд. Бачагон оиди баъзе мавзуъњо зарбулмасалу маќолњои кам донанд, ќисми дигарашон ба миќдори ночиз медонанд. Масалан, бачагони оилањое, ки бобою модаркалон доранд оиди ахлоќ зарбулмасалу маќолњои зиёде медонанд.

Зарбулмасал ва маќлњои тољикиро аз рўи мавзуъ ва мундариљаашон мо шартан ба ду гурўњ људо кардем.

Гурўњи якум – зарбулмасалу маќолњое, ки хусусияти танќидї доранд.

Гурўњи дуюм – зарбулмасалу маќолњое, ки мазмунашон аз панду њикмат иборат мебошанд.

Зарбулмасалњои гурўњи дуюм миќдоран зиёданд ва доираи мавзўи онњо низ хеле васеъ аст. Мавзўи мењнат дар зарбулмасал ва маќолњои тољикї ба таври васеъ муњокима шудааст ва чунин зарбулмасалу маќолњои вобастаи ин мавзуъро аксарият донистанд.

Ранљи мо – ганљи мо.

Дасти худро гул бисозу миннати нокас макаш.

То мењнат накунї, санги сиёњ лаъл нагардад.

Номи баланди пуршараф

Аз кор меояд ба кас.

Мењнату роњат.

Мавзўи панду ахлоќ дар адабиёти классикии тољик хеле доманадор аст. Ќариб ягон соњаи зиндагї ва масъалаи ахлоќї нест, ки адибони гузаштаи мо ба он дахолат накарда бошанд. Онњо зарбулмасалу маќолњоро дар панду насињатњои худ чунон моњирона истифоа бурдаанд. Кас гумонбар мешавад, ки вай гуфтаи шоир азони халќ бошад. Ҳар кас, ҷавону пир барои омӯхтани таҷрибаи ҳаётӣ, инкишофи маънавї, салоњиятї, хулќу атвори худ аз панду њикматњои пурќимат ва мазмунан бой ва пур аз ниёгон мерос мондааст, бисёр пандњои судбахш гирифта метавонад. Зарбулмасалу маќолњо ба мо њикмати зиндагиро меомўзад, инсонро ба роњи хуби њаёт њидоят мекунад, барои бењтар бомаънї гузаштани зиндагии ў ёрии амалї мерасонад. Вай ба тарбия ва камолёбии инсони њаќиќию комил, инсони сиратан зебо, поку асил, донову хирадманд нигаронида шудааст. Аксарият зарбулмасалу мақолҳо дар адабиёти классикӣ бисёр барҷаста ва бамаврид инъикос ёфтаанд.

“Бо дода ќаноат куну бо дод бизї,
Дар банди такалуф машав, озод бизї”.
***
“Чу пухта шавад, талх ширин шавад,
Ба дониш сухан гавњарогин шавад”.
“Мард аз амал шинохта гардад”.
“Мардї ба шуњрату сухан нест”.
“То дили дўстон ба даст орї,
Бўстони падар фурўхтан бењ”.
“Њама кас ба як хўю хост нест,
Дањ ангушти мардум ба њам рост нест”.

Падару модари бомаърифат дар тарбияи фарзандони худ аз байтњои болої мисол оварда, фарзандони худро дар руњияи ахлоќи њамида тарбия карда метавонад.

Ҳамин тавр, зарбулмасалу маќолњои халќї чун омилњои муњими тарбияи насли наврас дар омўзонидан ахлоќу одоби нек, таълиму тарбияи ѓояњои бузурги инсонї ва дар бой гардидани љањони маънавию эстетикии бачагон хизмат менамоянд. Зарбулмасалу маќолњо ба мо њикмати зиндагиро меомўзад, инсонро ба роњи хуби њаёт њидоят мекунад, барои бењтар бомаънї гузаштани зиндагии ў ёрии амалї мерасонад. Ҳамчунин ҷавҳари асосии онҳо ба тарбия ва камолёбии инсони њаќиќию комил, инсони сиратан зебо, поку асил, донову хирадманд нигаронида шудааст.

Феҳрасти адабиёт:

1. Абибов Л. Баёзи љавоњироти сухан. Душанбе: Маориф, 1987.- 123с.

2. Асрорӣ В. Фолклор, халқият, нависанда. Душанбе: Ирфон, 1982-150с

3. Асрорӣ В. Зарбулмасал ва мақолҳои тоҷикӣ. - Сталинобод. Нашрдавтоҷик. 1956-220с.

4. Асрорӣ В. Амонов Р. Эҷодиёти дахонакии халқи тоҷик. - Душанбе Маориф, 1980-250с

5. Калонтаров Я.И. Мудрость трех народов. - Душанбе: Адиб, 1989-428с.

6. Макаренко А.С. Собр. соч. Т.н. М. 1957-204с.

7. Орифӣ М. Аз таърихи афкори педагогикаи халқи тоҷик. - Душанбе Нашри давлатии адабиёти таълими-педагогии Тоҷикистон 1953- 150с.

8.Содиќов А. Аќидањои ахлоќии мутафаккирони Шарќ. Душанбе: Ирфон. 1989. -245с.

9.Сўфиев А. Њазору як чистон. - Душанбе: Маориф. 1986. -234с.

10.Тилавов Б. Зарбулмасалњои машњур. - Душанбе: Дониш. 1983. -345с.

11.Фозилов М. Фарњанги зарбулмасал, маќол ва афоризмњои тољикию форсї. - Душанбе: Ирфон. 1974.-234с.

ТАРБИЯИ ХУДШИНОСӢ АЗ ДИДГОҲИ АБДУРАҲМОНИ ҶОМӢ

Қаюмова Феруза Абдувойитовна
номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва ҷомеашиносии
МДТ “ДДХ ба номи академик Б. Ғафуров” (Тоҷикистон, Хуҷанд)
simin36@mail.ru mailto:nematova.1968@mail.ru

Дар ҳақиқат, насли аз ҳар ҷониб мукаммал ва огоҳро тарбия намудан аз вазоифи муҳими ҷомеаи имрӯз ба шумор меравад. Зеро маҳз ҷавонон созандаи ҷомеаи мутамаддини оянда мебошанд. Яке аз роҳҳои беҳтарине, ки мардумро аз ҳар гуна хатарҳои моддиву маънавӣ наҷот мебахшад, ин рӯ овардан ба андешаҳо ва раҳнамоиҳои ниёгони худ, олимон ва ҳакимон, хоса адибони классикӣ ва муосир мебошад, ки эшон бо нигоҳи дурбинонаи худ роҳу равишҳои зиёди пешравии маънавӣ ва камолоти инсониро нишон медиҳанд. Суханварони классики мо дар намуди жанрҳои гуногуни адабӣ андешаҳои мушаххаси худро доир ба тарбияи инсони комил, огоҳ ва худшинос, инчунин омилҳое, ки барои амну осоиши мардум заруранд, дақиқназарона баён намудаанд. Бо сабаби таълифи мақолаи мазкур банда ба осори пурмӯҳтаво ва андешаҳои ҳакимонаи мутаффакири бузурги Машриқзамин, шоири барҷастаи асри XV Абдураҳмони Ҷомӣ рӯ овардам ва барои тақвияти фикрҳои худ аз осори ин суханвари бузург мадад ҷустам. Зеро Абдураҳмони Ҷомӣ дар баробари олим ва адиби барҷастаи давр будан, яке аз нафарони пешрафтаву соҳибмақоми замони худ ва шахси огоҳ аз давлатдориву раъиятпарварӣ маҳсуб меёфт. Дар осори шоир андешаҳои фаровонеро пайдо кардан мумкин аст, ки дар ҳақиқат, барои бунёд сохтани ҷомеаи комилан иттифоқ, соҳибфарҳангу эмин аз ҳар гуна хислатҳои зиддиинсонӣ ҳидоят месозад.

Мо асосан ба достони “Хирадномаи Искандарӣ”-и Ҷомӣ такя намудем, ки яке аз маснавиҳои беҳтарини ахлоқии таркиби “Ҳафт авранг”-и шоир мебошад. Чи тавре ки дотсент М. Ӯрунова дар як мақолаи худ дар атрофи мазмун ва мундариҷаи ин достон муфассал сӯҳбат ороста, дар оғози андешаҳояш зикр менамояд, ки “... ҳарчанд перомуни достони мазбур пажӯҳишоти мухталиф анҷом пазируфтаанд(дар ин ҷо М. Ӯрунова ба корҳои дар ин мавзӯъ ба анҷомрасида ишора дорад – Қ. Ф.), аммо дар хусуси мӯҳтавои асар ва афкори ахлоқии Мавлоно Ҷомӣ дар он маълумоти комил